

Kulturella perspektiv på högutbildades mobilitet

MAGNUS ÖHLANDER, är professor i etnologi vid Stockholms universitet, KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM är fil. dr och universitetslektor i etnologi vid Umeå universitet, och HELENA PETTERSSON, docent i etnologi vid Umeå universitet. Författarna presenteras mer utförligt vid sina respektive artiklar.

högutbildades migration och rumsliga mobilitet är ett stort internationellt forskningsfält där det dock än så länge är sparsmakat med studier med fokus på kulturella aspekter (se t.ex. Ackers & Gill 2008, Teichler 2015, Jansson 2016 för översikter av fältet). Särskilt har mer forskning om vardags- och livloppsaspekter av högutbildades rumsliga rörlighet efterfrågats. Personer med specifika kunskaper är alltmer eftersökta på en global arena och för de specialister som förkroppsligar efterfrågad och rörlig kunskap, t.ex. inom medicin eller teknologi, innebär detta en uppmuntran eller till och med krav på att temporärt eller långvarigt bosätta sig i andra länder för att arbeta (se t.ex. OECD 2008). Den enskilde specialisten påverkas i sitt beslut att vara mobil inte bara av den egna kompetensen eller arbetsgivarens önskemål, utan även av bl.a. kön, etnicitet och familjesituation samt migrationspolicy och den globaliserade arbetsmarknaden (se t.ex. Gaillard & Gaillard 1997; Ackers 2009; Forndahl, Zellner & Audretsch 2005; Gill 2005; Delicado 2010; Bauböck & Faist 2010; Delanty 2012).

Upphovet till detta temanummer är vår panel vid 33:e etnologiska och folkloristiska kongressen i Köpenhamn 2015. Liksom panelen fokuserar temanumret etnologiska perspektiv på internationell mobilitet bland högutbildade. Artiklarnas gemensamma analytiska ingång kan sammanfattas i Russel Kings (2002) fras "double embeddedness of migration". Vardagen och människors berättade erfarenheter står i analysernas centrum, men skärpan är också inställd på skärningspunkten mellan strukturella villkor och individuella livsomständigheter. Vår ambition är således att beskriva migration och mobi-

litet som en personlig, vardaglig erfarenhet och ett kulturellt fenomen vars villkor formas av strukturella omständigheter som ekonomi, politik, regelverk etc. på både nationella och globala nivåer. Även om högutbildades mobilitet ofta är privilegerad, finns även där friktioner, uppoffringar och sociala och emotionella kostnader. Vissa former av mobilitet räknas som mer värdefulla och tillmäts en intensifierad symbolisk och politisk signifikans, såsom en del av "det goda livet" (Jansson 2016:423).

Motiven till rumslig mobilitet bland de i temanumret omskrivna högutbildade varierar. I texten av Helena Pettersson och Katarzyna Wolanik Boström, *Nyfikenhet som motivation och distinktion*, diskuteras hur nyfikenhet kan förstås både som ett vetenskapligt och yrkesmässigt ideal då den framställs som en legitim och ofta självklar drivkraft till mobilitet – men nyttjas även i distinktionsarbetet mot de icke-mobila. Kulturell förståelse av nyfikenhetsbegreppet är central i relation till föreställningar om vetenskap, kunskapsutbyte, plats och identitetsskapande processer. Petterssons och Wolanik Boströms artikel fungerar som en ingång till de följande artiklarna, där även längtan efter äventyr, drömmar om ett bättre liv och önskan att utvecklas professionellt återkommer, men där också möjligheter och problem med att vara rumsligt mobil behandlas.

I centrum för Lisa Wiklunds text *Svenska snillen eller meriterade världsmedborgare?* står nationell identifikation kontra kosmopolitisk bland svenskar som arbetar inom den globala IT-branschen som internet- och tech-entreprenörer i Berlin, New York, San Francisco och Stockholm. I och med svenska entreprenörers goda rykte inom denna bransch kan "svensk-

het" ibland nyttjas som en tillgång på den internationella scenen. En positiv nationell identifikation och ett gott renommé som svensk framhålls av de intervjuade som en fördel, exempelvis när det gäller att finna riskkapital eller locka till sig utländska investerare. "Svenskheten" tonas dock ibland ned till förmån för en mer kosmopolitisk och meritokratisk identifikation, förbunden med ideal om att vara mobil och en del av en global professionell elit. Det kosmopolitiska innebär dock inte att vikten av plats avtar. Tvärtom blir platsen central: dels som en plattform för att göra sitt "medlemskap" i en internationell meritokrati och dels som en grund för identifikation då exempelvis samhällsstruktur och sociala förhållanden ger de intervjuade olika slags förankringar.

Men det är inte alltid praktiskt möjligt eller enkelt att vara mobil. I sin artikel *Familjetajming och parentetisk dislokalisering* analyserar Katarzyna Wolanik Boström och Magnus Öhlander hur anpassning till familj och livscykel kan vara avgörande för en lyckad internationell mobilitet. I intervjuer med mobila medicinare återkommer talet om "rätt" tid för partner och familj när en utlandsvistelse planeras; drömmarna om arbete i någon världsledande klinik, i ett intressant laboratorium eller med Läkare utan Gränser vägs mot närståendes önskemål och behov, och kan leda till tuffa förhandlingar. Vistelsen, som är planerad och frivillig, betraktas som en fantastisk möjlighet. Samtidigt kan den parentetiska dislokaliseringen vara anledningen till att jämställdhet i relationen, normen om båda partners rätt till yrkesliv och karriär eller föreställningen om det respektfulla, lyhörda föräldraskapet temporärt sätts i karantän.

Medan övriga artiklars professionella i

regel skildrar hur rumslig mobilitet bidrar till yrkesmässiga vinster beskriver de intervjuade i Jenny Ingridssdotter artikel på vad sätt migration över nationsgränser inverkar negativt på yrkesliv, status och livsvillkor. Hennes text *Mobila professionella subjekt eller immobilis migranter?* handlar om högtbildade som flyttade från östra Europa till Argentina som en välkommen grupp av specialister. Dessvärre kom de till i Argentina i kris, den utlovade karriären plötsligt avbröts och livsbanan utsattes för många svåra prövningar. Den rumsliga mobiliteten blev en social mobilitet nedåt i hierarkin – dock med en bevarad högre position som vit europé. En central fråga i artikeln är relationen mellan begreppen och företeelserna mobilitet och migration. Med hänvisning bland annat till Thomas Faists (2015) forskning framhåller Ingridssdotter att begrepp som ”mobilitet”, ”mobila” eller ”expats” förbehålls studenter, högtbildade akademiker, entreprenörer och andra anställda inom näringslivet medan de med lägre utbildning

som flyttar för arbete eller som tvingats på flykt omskrivs med begreppet ”migranter”. I samband med att de personer Ingridssdotter intervjuat inte kunde nyttja sin höga utbildning har de hamnat i en dubbel position, där de klassas som migranter och samtidigt kan artikulera positionen mobila.

Sammantagna visar artiklarna på motiv och mål med utlandsvistelserna. De medicinare och forskare som står i fokus på texterna av Pettersson och Wolanik Boström respektive Wolanik Boström och Öhlander genomför en välplanerad rumslig mobilitet inom ramen för det internationella akademiska och medicinska fältet. Målet är att ta del av och tillägna sig andras kunskaper och göra nya erfarenheter, alternativt att bidra med läkares hjälp och kunskap i drabbade områden. Såväl vistelsen utomlands som återvändande till Sverige i de flesta fall är inplanerat från början och Sverige betraktas oftast som en trygg hamn att återvända till, där ett finns det skyddsnet om mobiliteten inte faller

Är det drömmar om ett bättre liv eller att utvecklas professionellt som lockar högtbildade till nya kosmopolitiska forskarmiljöer? Foto: Darko Stojanovic. Källa: <https://pixabay.com/sv/medic-sjukhus-laboratorium-563423/>.

väl ut. Personerna inom IT-branschen, som är föremål för Wiklunds artikel, har liknande grad av planerad mobilitet inom det privata näringslivet. Deras motiv handlar inte primärt om nya lärdomar, utan mer om att bygga upp en verksamhet. Båda dessa grupper skiljer sig från de högutbildade som står i centrum för Ingridsdotters artikel. Dessa personer migrerade från svåra ekonomiska förhållanden i östra Europa till då ekonomiskt blomstrande Argentina för att bygga upp ett nytt och bättre liv. Flytten planerades att vara permanent och var en del av ett avtal mellan Argentina och länder i Europa. Att återvända blev svårt eller omöjligt då deras ekonomiska situation i Argentina blev katastrofal. De hamnade således i en tve tydlig position som vit högutbildad europé parad med olika grader av fattigdom och svårigheter att försörja sig inom de yrken de utbildats till. Den frivilliga, optimistiska "mobiliteten" kan alltså förvandlas till en miserabel "migration".

Gemensamt för texterna är att rumslig mobilitet eller migration innebär att symboliska tillgångar används och i vissa fall omvärderas när de flyttas över nationsgränser. I Wiklunds text visas hur "svenskhet" ibland är en tillgång inom IT-branschen och andra gånger tonas ner till förmån för en mer kosmopolitisk identifikation och framtoning. De östeuropeiska specialister som omskrivs av Ingridsdotter välkomnades först i Argentina, men i kölvatten av den ekonomiska krisen förlorade deras höga utbildningar i värde och blev nästintill en belastning. I jämförelse är de svenska medicinarnas symboliska tillgångar – i form av examina, forskningserfarenhet, yrkeskunnande – de som visar sig vara lättast att flytta från plats till plats. Det nationella kapitalet är också högt. Men medan den rumsliga mobiliteten

ökar värdet hos tillgångar, som kunskap, erfarenhet, sociala nätverk etc. för vissa intervjuade läkare och forskare, kan andra uppleva ett risktagande gentemot den förväntade, trygga karriären i Sverige.

Högutbildade som är rumsligt mobila är, som framgått ovan, en heterogen grupp (se också t.ex. Ackers & Gill 2008, Klekowski von Koppenfels 2014, Povrzanović Frykman *et al.* 2016). Jansson (2016) föreslår en typologi av privilegierad mobilitet. De högutbildade i våra artiklar kan utifrån denna förstås som *Sejourners*, som spenderar kortare eller längre perioder utomlands; *Homecomers*, som återvänder efter en eller flera vistelser utomlands; samt de som hoppats på att bli *Dwellers* i kraft av sina karriärer men snarare blivit strandade i Argentina. Typologi kanske inte till fullo fungerar här då de beskrivna specialisternas sammansatta positioner och identitetsförhandlingar utmanar fasta kategorier. Ingridsdotters och Wiklunds artiklar berör hur möjliga identifikationer eller tillskrivna identiteter (t.ex. mobil-migrant, svensk-kosmopolit) förhandlas. I Pettersons och Wolanik Boströms text förhandlas positionen som den nyfikna, öppna och kunskapsstörstiga läkare eller forskare mot de som premierar trygghet och stabilitet framför den riskabla mobiliteten. I Wolanik Boströms och Öhlanders artikel får personerna hantera och jämka potentiella konflikter mellan att vara karriärmedvetna yrkesmän niskor kontra att vara goda partners och föräldrar, positioner med olika förpliktelser och manus för det goda livet.

Att någorlunda varaktig eller permanent rörlighet över nationsgränser bidrar med nya erfarenheter och kunskaper, påverkar social status och kan sätta utbildningsförvärvade resurser i spel är något

som de frivilligt mobila delar med dem som ofrivilligt tvingats lämna sina födelseländer. Det föreligger dock avgörande skillnader i hur människor mottas i de länder de kommer till, vilken status de har möjlighet att iscensätta och inom vilka ramar de kan göra bruk av sina tillgångar.

REFERENSER

- Ackers, Louise & Gill, Bryony, 2008. *Moving People and Knowledge: Scientific Mobility in an Enlarging European Union*. Cheltenham and Northampton MA: Edward Elgar.
- Ackers, Louise, 2009. *Shifting Spaces: Women, Citizenship and Migration within the European Union*. Bristol: Policy Press.
- Bauböck, Rainer & Faist, Thomas (eds.), 2010. *Diaspora and Transnationalism: Concept, theories and methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Delanty, Gerard (ed.), 2012. *Routledge Handbook of Cosmopolitanism Studies*. London: Routledge.
- Delicado, Ana, 2010. "Going abroad to do science: Mobility trends and motivations of Portuguese researchers", i *Science Studies*, 23 (2):36–59.
- Faist, Thomas 2015. "From transnationalism to the global social question." Key note speech at Conference TRANSMIG, Malmö 2015.
- Forndahl, Dirk; Zellner, Christian & Audretsch, David B. (eds.), 2005. *The Role of Labour Mobility and Informal Networks for Knowledge Transfer*. New York: Springer.
- Gaillard, Jacques & Gaillard, Anne Marie, 1997. "Introduction: The international mobility of brains: Exodus or circulation?", i *Science, Technology & Society* 2 (2):195–228.
- Gill, Bryony, 2005. "Homeward bound? The experience of return mobility for Italian scientists", i *Innovation*, 18 (3):319–341.
- Jansson, André, 2016. "Mobile elites: Understanding the ambiguous lifeworlds of Sojourners, Dwellers and Homecomers", i *European Journal of Cultural Studies* 19 (5):421–434.
- Klekowski von Koppenfels, Amanda, 2014. *Migrants or Expatriates? Americans in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- King, Russel, 2002. "Towards a new map of European migration", i *International Journal of Population Geography* 8:89–106.
- OECD, 2008. *The Global Competition for Talent: Mobility of the Highly Skilled*. U.o.: OECD.
- Povrzanović Frykman, Maja; Bunesco, Ioana & Mozetič, Katarina, 2016. *The Work/Non-work Experiences of Highly Skilled Migrants. An Outline of an Emergent Research Field*. MIM working paper series 16:1. Malmö: Malmö universitet
- Teichler, Ulrich, 2015. "Academic mobility and migration: What we know and what we do not know", i *European Review* 23 (Supplement S1): 6–37.

SUMMARY

Cultural Perspectives on Highly Skilled Mobility (Kulturella perspektiv på högtbildades mobilitet)

This special issue is based on a panel at the 33rd Ethnology and Folklore Conference in Copenhagen in 2015, and focuses on cultural perspective on international mobility of highly educated employees. The articles' joint analytical input can be summarized in Russell King's (2002) phrase "double embeddedness of migration". Everyday life and people's narrated experiences are at the heart of the articles, but the focus is also set on the intersection of structural conditions and individual life circumstances. Mobility across national borders contributes with new experiences and knowledge and has different kinds of impact on social status and the individual's resources acquired by education. This is something the voluntarily mobile have in common with those who are forced to leave their countries of origin. However, there are crucial differences in how highly skilled professionals are received and regarded in the countries they come to, the status they can achieve and the framework within which they can make use of their assets.

Keywords: highly skilled mobility; cultural perspectives, ethnology.